

RUBRIEK BOEKBESPREKINGEN

1. Besprekingen

Davis K., *Power under the microscope. Toward a grounded theory of gender relations in medical encounters*. Foris Publications, Dordrecht/Providence, 1988, 408p.

In dit boek -een doctoraatsverhandeling- wordt de ont-plooiing en het gebruik van macht in medische consul-taties geanalyseerd. Het betreft uitsluitend consul-taties waarin een mannelijke huisarts en een vrouwe-lijke patiënt elkaar treffen. Davis denkt hiermee een methodologie voor de micro-analyse van macht te kunnen aanreiken. Zij is er zich evenwel van bewust dat een gedetailleerde analyse van het 'hoe' van de macht haar niet ontslaat van een onderzoek naar de soort macht waarmee zij te maken heeft en naar de oorsprong daar-van. In dit opzicht probeert zij haar bevindingen op het niveau van de interactionele machtsrelatie tussen geneesheer en patiënte te verbinden met de macro-be-naderingen van macht van zowel de professionalise-rings- als de gendertheorieën. Haar besluit is dat macht ontstaat uit complexe interrelaties tussen ver-schillende overheersingsstructuren, zoals gender, klasse, etniciteit, leeftijd, professionalisme... In de context van de bestudeerde medische praktijk zijn, volgens Davis, de overheersingsstructuren op basis van professionalisme en gender dermate met elkaar ver-weven, dat men hun effecten niet kan scheiden.

Een dergelijke conclusie roept uiteraard vragen op be-treffende de theoretische status van het gendercon-cept. Niettegenstaande Davis benadrukt dat machtsthe-orieën niet volledig zijn zolang ze met gender geen rekening houden, acht zij het genderconcept niet in staat de relaties van onder- en bovenschikking te verklaren. Eerder dan de ontwikkeling van een feminis-tische 'grand theory' over macht en gender te be-pleiten, beklemtoont zij de noodzaak van de ontwikke-

ling van een 'grounded theory'. Het is trouwens in dit project dat zij haar eigen onderzoek inschrijft.

Als pluspunten van het boek vermeld ik (1) de interessante analyse van consultatie-gesprekken, waaruit blijkt dat de macht van de geneesheer niet rechtlijnig tot stand komt, maar dat de patiënten deze vaak proberen te ondermijnen; (2) de aandacht voor de complexiteit van de machtsrelaties tussen mannelijke artsen en vrouwelijke patiënten en (3) de daarmee gepaard gaande relativering van de rol van gender: in de structuratie van machtsrelaties, zelfs tussen mannelijke dokters en vrouwelijke patiënten, blijken nog andere factoren dan gender een belangrijke rol te spelen.

Mijn kritiek betreft vooral de reductie van 'gender' tot een louter heuristisch begrip. Noch de complexiteit van de machtsrelaties, noch het feit dat macht geen specifieke vormen aanneemt in genderrelaties, zijn voldoende om 'gender' als verklarend begrip af te schrijven. Gender is zeker ontoereikend om een afdoende verklaring te formuleren voor de assymmetrische relaties tussen de geslachten. De relevantie van het begrip beperkt zich evenwel niet tot de sociale verschillen die zich tussen de geslachten aftekenen. Ongeacht die verschillen biedt de gender van symbolische voorstellingen, dit wil zeggen de in de cultuur besloten associaties met mannelijkheid en vrouwelijkheid, een vruchtbare verklaringsgrond voor heel wat machtsongelijkheden. We hoeven in dit verband slechts te denken aan het verschil in levenskansen dat verbonden is met 'vrouwelijke' en 'mannelijke' onderwijsrichtingen.

Vatbaar voor kritiek lijkt me ook het ongedifferentieerde, vage gebruik van het machtsconcept. Zo spreekt Davis b.v. van "'friendly' power practices", waar het specifiek om invloed of waardenactivering gaat.

Voor vrouwenstudies reikt dit boek zeker een aantal belangrijke discussiepunten aan. De auteur vervalt

echter vaak in herhaling. Wat het te bieden heeft, kon op een meer gevatte manier worden gebracht.

Micheline Scheys

Molitor M., Remy J. & Van Campenhoudt L. (red), *Le Mouvement et la Forme: Essais sur le changement social en hommage à Maurice Chaumont*, Brussel, Facultés universitaires Saint-Louis, 1989, 306 p.

In 1987 overleed onze collega Maurice Chaumont die verbonden was aan de Facultés Saint-Louis en de Université Catholique de Louvain. Zijn loopbaan begon hij in 1956 in het Centrum voor Sociale Studies als onderzoeker in de arbeidssociologie. Zijn aandacht ging uit naar een studie van de actoren, hun praktijken en hun handelingssystemen. Hij beperkte zijn analyse niet tot het bedrijf maar incorporeerde er het brede industriële kader in. Zijn studies werden mede geïnspireerd door zijn affiniteit en zijn contacten met de Franse sociologen A. Touraine en S. Mallet... Chaumont zal zijn studies niet beperken tot de arbeiders, hij bestudeerde ook het kader en de bedrijfsleiders. Vanaf het begin van zijn loopbaan speelde Chaumont in op de feitelijke problematiek, o.m. de stakingen van december 1960 en januari 1961 naar aanleiding van de zgn. Eenheidswet, echter niet alleen in de industriële wereld. Zijn aandacht ging ook naar de onafhankelijkheidsbewegingen in de kolonies, o.m. naar aanleiding van de problemen waarmee men in Belgisch Congo geconfronteerd werd: de socio-culturele onevenwichten eigen aan de kolonisatie. Deze studies zullen het vertrekpunt vormen van zijn sociologische analyses op het vlak van de ontwikkeling en zijn engagement op het terrein in Chili en Brazilië.

Naar aanleiding van zijn overlijden publiceerden zijn collega's 'Le Mouvement et la Forme', waarin stukken opgenomen zijn van Chaumont; J. Ladrière en B. Verhaegen bespreken zijn werk. Hun teksten "constituent des

réflexions pour une sociologie qui se veut lucide sur ses présupposés comme sur ses implications". In een tweede deel wordt een theoretische analyse gegeven van de sociale verandering. A. Touraine bestudeert de antwoorden van de sociologie op de crisis van het Westers rationele model. Hij verwijst naar sociologen als Simon, Crozier en Olson die de nadruk leggen op het strategisch, rationeel handelen en naar Habermas die de klemtoon legt op de rationele dialoog die zoekt naar consensus langs argumentatie en debat. De derde school, die hem en Chaumont kenmerken, legt de nadruk op het handelend subject en de sociale bewegingen: sociale bewegingen die opgericht worden om de autonomie van het subject t.o.v. de organisaties en de bureaucratie te verdedigen. Wel waarschuwt Touraine tegen een eenzijdig beroep op het subject ontdaan van rationalisme. J. Remy, G. Bajoit en J.-A. Guilhon Albuquerque vervolledigen de theoretische analyse van de sociale verandering. In een derde deel volgen empirische studies en essays over sociale veranderingen op bijzondere terreinen: de Belgische institutionele veranderingen (M. Molitor), het Syndicat de la magistrature en France (A. Devillé), Aids (M. Hubert), Zaire (G. De Villiers) en het kritische werk van Oscar Wilde (L. Van Campenhoudt).

Karel Dobbelaere

Houben P., *Formele beslissingsmodellen en speltheorie - met toepassingen in onderzoek naar activiteiten en uitgaven van locale welzijnsinstellingen en coalities*. Leuven: Departement Sociologie, K.U.L. (proefschrift), 1988, 631 p.

Zoals de titel het aangeeft, behandelt deze studie het domein van de formele of 'rational choice' modellen en de speltheoretische benadering. Paul Houben verdiept zich specifiek in de vraag hoe problemen van de vertaling tussen theoretische, formele en statistische modellen in de sociale wetenschappen zouden kunnen

opgelost worden. Daartoe probeert hij een vorm van algemene "systeemanalyse" te ontwikkelen die ons zou moeten toelaten om de kloof tussen deze verschillende modelvarianten te overbruggen. Hij doet dit in een dissertatie die uit vijf delen bestaat.

Deel I is volledig gewijd aan de methodologische grondslagen van de systeemanalyse die Houben tracht te ontwikkelen. Daarin wordt nagegaan hoe sociaal-wetenschappelijke verklaringen van menselijk gedrag berusten op twee verschillende logica's die in elkaar grijpen. Enerzijds is er een causale logica voor het noodzakelijk en voldoende zijn van sets van oorzakelijke factoren. Anderzijds heeft men een beslissingslogica om na te gaan of selecties van oorzakelijke elementen actoren optimale keuze-alternatieven bieden. Houben tracht uiteen te zetten hoe beide in één omvattende logica kunnen verwerkt worden en men aldus tot regels kan komen om theorieën in formele beslissingsmodellen te vertalen.

In deel II komt de formele analyse van beslissingen en twee-personen spelen uitgebreid aan de orde. Op basis daarvan behandelt Houben de deductietechniek om geformaliseerde theorieën om te zetten in empirische beweringen.

In deel III passeren meettechnieken voor samengestelde beslissingsvariabelen, zoals "macht", "affiniteit" en "invloed", de revue. Daarbij poogt Houben tot een methode te komen die toelaat databestanden te ontleden in meetkundige patronen van Euclidische afstanden, hoeken en projectmaten. Met behulp daarvan zijn de resultaten van twee empirische onderzoeken geanalyseerd. Het eerste onderzoek waarover aldus in dit derde deel van Houbens proefschrift wordt gerapporteerd, heeft betrekking op de activiteiten en uitgaven van Vlaamse welzijnsinstellingen, die geanalyseerd worden aan de hand van een één-persoon beslissingsmodel waarin het effect van politieke macht en affiniteit met hoek- en projectiematen gemeten is. Het tweede onderzoeksvoorbeeld is een poging om de omvang van gemeentedotaties

aan Vlaamse welzijnsinstellingen te verklaren met behulp van een twee-personen spel.

In deel IV worden de formele analyse en statistische variabelenconstructie hernomen voor n-personen spelen. Het zijn theorieën over coalitievorming die daarbij centraal staan. Voor de statistische test van deze reeks theorieën heeft Houben geprobeerd een stelsel van normen te ontwikkelen dat het toevalsgehalte in coalitievoorspellingen neutraliseert en met de spreiding van foutenrangordening rekening houdt. Daarnaast wordt een nieuwe analysetechniek voorgesteld die zou moeten toelaten om de systematische overeenkomsten tussen theoretische voorspellingen van coalitiemodellen bloot te leggen. De twee concrete voorbeelden van empirisch onderzoeksmateriaal aan de hand waarvan dit alles wordt uitgewerkt, zijn a) coalitievorming op het niveau van Vlaamse gemeenteraden en b) de verdeling van 'coalitieprijsen' die in dat kader plaats vindt.

Het vijfde en laatste deel van Houbens proefschrift is integraal besteed aan de vraag of men formele modellen ook wel degelijk de mogelijkheid bieden om nieuwe theorieën op te stellen. Dat wordt afgerond met een "methodologische" discussie over de zin en bruikbaarheid van ideaaltypen in sociaalwetenschappelijk onderzoek. Ideaaltypen die volgens Houben elke vorm van multivariate analyse onmogelijk maken en de facto het monocausale denken bevorderd zouden hebben; mede daarom een benadering die Houben met klem afwijst.

De auteur heeft ongetwijfeld aan deze studie zeer veel tijd en energie besteed. Als zodanig is het een wetenschappelijke prestatie die ontegenzeggelijk zekere verdiensten heeft. Of men die prestatie ook helemaal als geslaagd kan beschouwen is echter nog maar de vraag. Dit laatste heeft te maken met zowel de vorm als de inhoud van deze studie.

Wat de vorm betreft: om te beginnen is er louter en alleen al de omvang van dit proefschrift. Nu is het aan Vlaamse universiteiten voor doctoraten in de so-

ciale wetenschappen tot op heden wel steeds de gewoonte gebleven om een pil van 300 à 400 bladzijden te produceren, maar, zelfs wanneer men met die mogelijk 'verzachtende omstandigheden' rekening houdt, dan nog is Houbens dissertatie duidelijk van het goede te veel. Meer dan 600 bladzijden: ga er als lezer (of recensent) maar eens aan zitten! Bovendien zijn zowel de materie op zich die in dit proefschrift wordt behandeld als de betoogtrant en schrijfstijl van Houben gortdroog en vaak heel moeilijk verteerbaar - wat ook niet meteen tot vlot en enthousiast lezen uitnodigt.

Nu moet hier wel onmiddellijk aan toegevoegd worden dat het bezwaar tegen de omvang van Houbens dissertatie voor een stuk ondervangen wordt door het feit dat ieder van de vijf delen van deze studie als een afgerond blok (inclusief telkens een aparte bibliografie) is geschreven. Dit maakt dat men desgewenst naar eigen voorkeur daaruit kan selecteren en, wanneer men minder/niet geïnteresseerd is in het omvattend geheel van dit onderzoekswerk (dan wel gewoonweg de tijd noch het uithoudingsvermogen heeft om 631 bladzijden volledig door te ploegen), er aldus steeds de mogelijkheid is om slechts één of twee delen van Houbens doctoraat te lezen.

Dit laatste verhindert echter niet dat men zich toch moet afvragen of Houben niet te veel hooi op zijn vork heeft genomen - waarmee wij meteen bij de meer inhoudelijke punten van kritiek zijn aanbeland. Was het bijvoorbeeld echt nodig voor het ontwikkelen van een aantal wiskundige modellen voor de multidimensionele analyse van politieke beslissingsnetwerken om, bij wijze van inleiding, eerst zo uitvoerig en gedetailleerd stil te staan bij de methodologische grondslagen van verschillende logica's waarop sociaal-wetenschappelijke verklaringen van menselijk gedrag zijn gebaseerd? Waar een ander dit waarschijnlijk zou hebben behandeld in hoogstens een vijftigtal bladzijden, besteedt Houben hieraan een eerste deel van welgeteld 186 pagina's. Hetzelfde geldt voor deel II van dit proefschrift: een behandeling van formele beslis-

singsmodellen waarover hij 130 bladzijden lang blijft doorgaan; men vraagt zich af wat dit nou precies toevoegt aan wat vervolgens in het derde en vierde deel van zijn dissertatie wordt gerapporteerd. Tenslotte is er deel V: op zich wel interessant - zij het dat daarin een hele reeks ideeën naar voren worden gebracht die, op zijn zachtst gezegd, voor betwisting vatbaar zijn - maar, spijtig genoeg, is de link met beide voorgaande delen van het proefschrift verre van duidelijk en die wordt als zodanig door Houben zelf ook niet verder toegelicht.

De promotor van dit proefschrift, prof. dr. K. Dobbe-laere, vermeldt in zijn voorwoord dat Paul Houben de oorspronkelijke onderzoeksoopdracht van het FKFO-project, dat de basis van deze studie vormde, ruimer heeft ingevuld als een fundamenteel onderzoek naar theorieën en model-technieken. Aan die verruiming heeft Houben zich mijns inziens vertild. "Plus fondamental que moi, tu meurs" (zoals onze Franstalige collega's zouden zeggen) lijkt zijn redenering te zijn geweest en hij is daarin helemaal verstrikt geraakt.

Het meest interessante luik van Houbens proefschrift zijn deel III en IV, wanneer (eindelijk) aan de hand van vier onderzoekstoepassingen een aantal analyse-technieken voor beslissings- en coalitievormingsprocessen met elkaar worden vergeleken. Het zijn die beide delen van Houbens studie waaraan de doorsnee lezer van het Tijdschrift voor Sociologie mogelijk het meeste zal hebben. Overigens is ook dan nog het nodige voorbehoud geboden en wanneer ik spreek over hetgeen het TvS-lezerpubliek zou kunnen interesseren moet daarbij wel ook onmiddellijk aangestipt worden dat heel de benaderingswijze en onderzoeksaanpak waarvoor Houben heeft geopteerd, zeer sterk naar de wiskundige-abstracte kant neigen. Dit betekent dat wie niet reeds enigszins thuis is in de materie die hij behandelt, werkelijk de grootste moeite zal hebben om te verstaan waarover Houben het nou eigenlijk heeft.

Laatstgenoemd punt heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat Houben geen sociologisch geschoold onderzoeker is. Dit is bij het openslaan van zijn proefschrift van meetaf aan overduidelijk. Inderdaad, wat hij in deze studie naar voren brengt weerspiegelt slechts in beperkte mate een sociaal-wetenschappelijk perspectief. Dat blijkt ook uit bepaalde merkwaardige details, zoals bijvoorbeeld zijn bibliografie over coalitietheorieën. Auteurs zoals E. Browne, I. Budge, M. Laver, N. Schofield en M. Taylor, die met name op het terrein van de positief-theoretische analyse binnen de politicologie inmiddels hun sporen hebben verdiend - en als zodanig verscheidene aspecten van de problematiek die Houben aansnijdt, reeds grondig geanalyseerd hebben - worden in de studie nergens vermeld.

Tot slot een mogelijk zeer wezenlijk bezwaar tegen Houbens hele benadering. Wat hij probeert te doen, is laten zien hoe formele modellen als technisch hulpmiddel kunnen dienen om theoretische ideeën op betrouwbare wijze te vertalen in multivariate onderzoeksmodellen. Houbens vertrekpunt is dus die bijzondere variant van modellen waarin formele of 'rational choice' analyse centraal staat. Zuiver deductieve logica op basis van abstracte beslissingstheorema's, equivalent aan 'axioma's', is waar het daarbij allemaal om draait. Voorop staat dat men primair wil voorstellen - en niet zo precies en getrouw mogelijk empirisch beschrijven hoe de werkelijkheid in elkaar steekt en werkt. Het gaat om een positief- en niet om een empirisch-theoretische aanpak. De reeks 'axioma's' waarop men zich baseert, poneert aldus bijvoorbeeld geenszins dat in de werkelijkheid actoren hun handelen uitsluitend laten dicteren door het beginsel van nutsmaximalisering, dat zij bij beslissingen ooit beschikken over volledige informatie of, m.n. in het geval van politieke partijen, hun coalitievormingsstrategieën altijd en overal uitgaan van het principe dat winnen te verkiezen is boven verliezen. Neen, het zijn enkel handige basisassumpties die toelaten om tot de best mogelijke voorspellingen te komen. En zo lang

aan laatstgenoemde conditie is voldaan, maakt het in het kader van de positief-theoretische logica verder weinig uit of zij nu wel/niet empirisch gefundeerd zijn. De vraag is of Houben, precies wanneer hij zijn vertaalslag van louter voorspellende naar ook verklarende formele beslissingsmodellen en uiteindelijk "causaal" onderzoek (term die regelmatig in zijn beschouwingen terug komt) probeert te maken, dit elementair onderscheid wel konsekwent aanhoudt.

Bert Pijnenburg

Van Ruysseveldt J. & Von Grumbkow J. (red), *Kwaliteit van de arbeid. Hedendaagse stromingen*, Open Universiteit/Van Gorcum, Heerlen/Assen

'Kwaliteit van de arbeid' is een begrip dat in de loop der jaren (vanaf de jaren '20) meermaals van inhoud veranderde en de verwarring over de begripsinhoud nam nog toe door het gebruik van recente 'kwaliteit'-termen zoals 'kwaliteitszorg', 'kwaliteitskring', enz.

Dit boek is een geschikt instrument om opnieuw wegwijs te geraken in de verschillende stromingen en interpretatiescholen rond het thema van de kwaliteit van de arbeid. Geschreven voor het publiek van de Open Universiteit wil het boek in eerste instantie een overzicht geven van de recente ontwikkelingen in het arbeidssociologisch en -psychologisch denken met betrekking tot inhoudsbepaling, meetprocédés en beperkingen van het begrip. In korte en vlot leesbare hoofdstukjes komen daarbij de 'humaniseringsbeweging', de 'taakstructurering' en de sociotechnische benadering, en tenslotte de arbeidsprocesbenadering aan bod. Heel wat praktijkvoorbeelden (uit o.m. Nederlands en Vlaams onderzoek) illustreren de verschillende benaderingen.

Bijzonder boeiend zijn de hoofdstukken over 'Macht, beheersing en kwaliteit van de arbeid' (H. Doorwaard en F. Janssens) en over de werkstructurering in de automobielassemblage (J. Van Ruysseveldt en F. Jans-

sens). Hierin wordt een poging gedaan om de socio-technische en arbeidsprocesbenadering op een zinvolle manier te confronteren én waar mogelijk te integreren. De problemen terzake worden niet verhuld, maar de argumentatie werkt inspirerend voor verder onderzoek.

Een uitgebreide literatuurverwijzing, glossarium van de belangrijkste termen en register ronden het werk af. Het boek geeft een goede 'state of the art' van waaruit nieuwe ontwikkelingen kunnen ingeschat worden. De recente discussies rond de antropocentrische versus technocentrische produktiesystemen enerzijds, en rond de thematiek van Technology Assessment anderzijds (en die nog niet in het boek aan bod komen) hebben immers een breed raakvlak met de thematiek van de kwaliteit van de arbeid.

Johan Berckmans

2. Ter bespreking ontvangen

Bulhof I. & De Valk J., *Postmodernisme als uitdaging*, Ambo, Baarn, 1990

Burgelman J.C., *Omroep en politiek in België*, BRT, Brussel, 1990

Burke P., *Volkscultuur in Europa 1500-1800*, Agon, Amsterdam, 1990

Dahles H., *Mannen in het groen. De wereld van de jacht in Nederland*, SUN, Nijmegen, 1990

Duby G., *De middeleeuwse liefde en andere essays*, Agon, Amsterdam, 1990

Fortmann H., *Symbool en werkelijkheid. Essays over religie en cultuur*, Ambo, Baarn, 1990

Franke H., *Twee eeuwen gevangen. Misdaad en straf in Nederland*, Het Spectrum, Utrecht, 1990

Knipscheer C. & Antonucci T. (eds), *Social network research. Substantive issues and methodological questions*, Swets & Zeitlinger, Amsterdam, 1990

Knorth E. & Smit M., *Residentiële hulpverlening. Mogelijkheden voor planmatig werken*, Garant, Leuven/Apel-doon, 1990

Mulder M., Romiszowski A.J. & Van der Sijde P.C. (ed), *Strategic human resource development*, Swets & Zeilinger, Amsterdam, 1990

Ruebens M., *Sociologie van het alledaagse leven*, Acco, Leuven/Amersfoort, 1990

Soetenhorst-de Savornin Lohman J., *Doe wel en zie niet om. Maatschappelijke hulpverlening in relatie tot het recht*, Swets & Zeitlinger, Amsterdam, 1990

Timmerman G., *Werkrelaties tussen mannen en vrouwen. Een onderzoek naar ongewenste intimiteiten in arbeidssituaties*, SUA, Amsterdam, 1990

Van Damme D., *Armenzorg en de staat*, Gent (eigen beheer), 1990

Van Ree F., *Twee vrouwen in therapie*, Swets & Zeitlinger, Amsterdam, 1990

Verbeke L. & Stevens A., *Met laaggeschoolde werlozen aan het werk*, Viboso, Brussel, 1990

Weggemans T., *De regels van de woongroep. Sociale vernieuwing in de praktijk*, Tilburg University Press, 1990

Winkel F.W. & Van der Wurff A. (red), *Angst voor criminaliteit*, Swets & Zeitlinger, Amsterdam, 1990